

sége van, hiszen a téma olyan, ami sok szubjektív értékeléssel, gyakran előítéletekkel hoz felszínre. A nyelvészet pedig, mint objektív módszertannal rendelkező tudomány segíthet például azoknak a szintaktikai/szemantikai/morfológiai/fonológiai és fonetikai, illetve szemantikai/pragmatikai különbségeknek az objektív feltárásában, amelyek a különböző dialektusok, illetve az azokat beszélők között megtalálhatók. Ezeknek a különbségeknek a feltárása pedig segítheti a domináns társadalmi csoportok toleránsabbá válását, illetve növelheti a társadalomnak a nyelvi sokszínűség iránti fogékonyságát.

A recenzió kapcsán nem lehet megkerülni a magyarországi cigány gyermekek oktatásával kapcsolatban kínáló párhuzamok megvonasát. A cigányság az amerikai feketékhez hasonlóan hátrányos helyzetű csoport(ka)t alkot, akik elől „a kulturális és gazdasági” előnyök éppúgy el voltak zárva, és hasonlóképpen jellemző kultúrájukra az írásbeliség hiánya. Esetükben a kérdést tovább bonyolítja a nyelvi összetettség: egyes cigány csoportok kétnyelvűek, míg mások – a magyar anyanyelvű romungrók – nagy valószínűséggel nem (csak) a standard magyar nyelvet beszélik. Ennek a kérdésnek alapos nyelvészeti kutatása még várat magára. Az oktatáspolitikai szemszövegéből pedig egyre sürgetőbben vetődik fel a cigány nyelvet, kultúrát ismerő, esetleg személyesen érintett pedagógusok képzésének, illetve az oktatásban való megjelenésének szükségessége. (John Baugh: *Out of the Mouth of Slaves*. Austin: University of Texas Press, 1999)

Saad Judit

NYELVKÖNYVEKRŐL – RENDHAGYÓAN

A tankönyvekről szóló könyvszemlékben általában kipróbált vagy kritikusan átolvasott tananyagokról, illetve tananyagcsaládokról szokás írni. Ebben az áttekintésben másra vállalkozom. Egyrészt arra keresek választ, hogyan változott az idegen nyelvek tanításában használt tananyagok választéka a kilencvenes évek során, másrészt, hogy a piaci kínálat bővülése milyen változásokat hozott magával az iskolákban, a nyelvórai munkában a tanárok és a nyelvtanulók szemszögéből.

Az idegen nyelvek tanulását segítő tananyagok piaca az elmúlt néhány év során sosem látott mértékben és tempóban bővült. A hagyományosan országszerte ismétlődő típusonként azonos tankönyveket, a többi tantárgyhoz hasonlóan, felváltotta a tananyagok hihetetlenül széles választéka. A változásokat jól szemlélteti az alábbi néhány adat, mely az alapfokú oktatás tankönyvjegyzé-

kében szereplő nyelvkönyvek és kiegészítő anyagok számának változását mutatja három tanévben:

Nyelv	1989/90	1994/95	2000/01
Angol	6	214	448
Német	6	88	230
Orosz	16	19	23
Francia	6	13	38
Olasz	0	4	16
Latin	0	1	28
Spanyol	0	2	14

Mint a táblázatból látható, a felkínált tananyagok száma nemcsak a leggyakrabban tanított angol és német nyelvből, hanem a kevésbé népszerű nyelvekből is megsokszorozódott: az angol esetében a választék 75-szörösre, németből 38-szorosra nőtt, latinból a nulláról emelkedett 28-ra. Ezzel a robbanásszerű növekedéssel a felkínált tananyagok listája egyúttal nehezen áttekinthetővé is vált.

A tankönyvpiacra legnagyobb szeptet az Oxford University Press szerezte meg magának kiváló marketing stratégiája segítségével. A 12 legnagyobb tankönyvkiadással is foglalkozó kiadó közül az ötödik helyen áll Magyarországon, az elmúlt tanévben 125 különböző tankönyv forgalmazásával a tankönyvpiaci részesedése elérte a 4 százalékot. Egy rövid körkérésre adott válaszból Kelemen Ferenc, a kiadó egyik hazai képviselője kijelentette, hogy az ország iskoláinak legalább 80 százalékában vannak jelen: van, ahol egy-egy csoport tanul könyvekből, másutt az iskola összes tanulója kiadványait használja.

Kevésbé elterjedtek a Cambridge University Press tananyagai. A körkérésre György Mariann, a kiadó képviselőjében a fentihez hasonló arányokat nem tudott idézni, de például a legnépszerűbb tankönyvek általános iskolások számára 1999-ben 4300 példányban fogytak (*Cambridge English for Schools*), míg a hazai középiskolákban és nyelviskolákban gyakran használt kiegészítő nyelvtani gyakorlókönyvekből közel tízezer példányt adtak el.

Tanulságos az a stratégia, melyet a legsikeresebb kiadó évek óta alkalmaz. A tanárok és diákjaik bevonásával közelíti meg az iskolákat: évente közel ezer tanár megy el az ország különböző pontjain szervezett ingyenes tanár-tréninggel egybekötött bemutatókra, és versenyekre több ezer diák nevez be: tavaly 2600 tanuló számára állítottak ki oklevelet a *Millennium Time Capsule* elnevezésű versenyen, míg a *My Project on Animals* nevű pályázatukra közel 6000 diák küldött be pályamunkát.

A többi hazai és külföldi könyvkiadó nyelvkönyveinek forgalmazásáról nem sikerült adatokat fellelni, de nagyon valószínű, hogy az iskolák többsége a felkínált

széles választéknak csak egy szűkebb szeletét ismeri és használja. Arról pedig, hogy milyen szempontok alapján választják ki a tanárok a tankönyveket és milyen hatékonyan alkalmazzák őket, végképp kevés információ áll rendelkezésünkre.

A statisztikákból tartalmi változásokra nehéz volna következtetéseket levonni, de annyi bizonyos, hogy a tananyagok kiválasztása a tanárok szempontjából szinte azonos a tanmenet megtervezésével, ezért alapvetően befolyásolhatja az osztálytermi folyamatokat. Ez nem kizárólag az idegen nyelvekre érvényes feltételezés. Ezt támasztja alá az a tény is, hogy a helyi tantervek készítése közben 1998-ban a tantestületekben felmerült vitatémák között az igazgatók szerint második helyen (79%) a használandó tankönyvek álltak, szorosan az óratermi arányok után (96%).

Kevés kutatás foglalkozik ezekkel a kérdésekkel, de van néhány ilyen jellegű vizsgálat. A tananyagok kiválasztásával kapcsolatosan, az általános iskolák alsó tagozatos angol nyelvóráinak megfigyelése és az ott tanító tanárok megkérdezése alapján a következő tendenciákat emelte ki Hurst, Derda és Lawson (Hurst, R., Derda, I. és Lawson, F. 1996, A Survey of on ELT in Hungarian Primary Schools. *Novelty*. 3/1: 28–39.). A tanárok többsége kizárólag a tankönyvek anyagára hagyatkozik, kiegészítő anyagot nem használ. A tananyagokat „túltanítják”: egyrészt minden anyagrészt sokszor azonos eljárásokkal ismételnék, másrészt az egy évre tervezett könyveket akár 3–4 évig is használják, minden egyes szót, párbeszédet bemagoltatnak, tesztelnek, ezzel lelassítva az előrehaladást. Egyes iskolákban azonos évfolyamokon három különböző tankönyvszaladót is használtak, másutt pedig minden tanévben újabb tankönyvsorozat első kötetét alkalmazták. Gyakran nem egyezett a célcsoport kora és nyelvi szintje a tankönyvszerzők által megadottakkal. Például a *Project English* c. könyvet tanították a harmadik osztályban, amit a kiadó felső tagozatosoknak szán.

Keveset tudunk arról, hogy a használt tankönyvekkel mi történik a nyelvórákon. Nagy valószínűséggel feltételezhető, hogy a szabadon kiválasztott, modern nyelvkönyvek és a hozzájuk csatlakozó gyakorló- és tesztfüzetek, kazetták, videók, CD-k és tanári kézikönyvek csak kis mértékben befolyásolják az osztálytermi folyamatokat, ugyanis jobbra hagyományos eljárásokkal használják őket. Tehát a tanárok többsége a tankönyvet annak meghatározására használja, hogy mit tanítson, de arra nem, hogy hogyan.

Ennek egyik oka, hogy a leggyakrabban alkalmazott tananyagok nem illeszkednek a hazai nyelvtanítási hagyományokhoz és a kimeneti szabályozáshoz: például, az érettségien és a nyelvvizsgákon alkalmazott fordítási készséget nem gyakoroltatják, illetve kevés nyelvtani dríllt és magyarázatot tartalmaznak, holott

teljesítményorientált iskoláinkban a tanári munka hatékonyságát a diákok által letett nyelvvizsgák és a versenyteljesítmények alapján értékelik.

A másik ok, hogy a nyelvtanárok egy jelentős része ilyen eljárások segítségével tanulta az idegen nyelvet, ezért hisz abban, hogy ezek célravezetőek és hasznosak. A harmadik ok a modern tananyagokra jellemző egy-nyelvűség, ami a célnyelv folyamatos használatát feltételezi, de ez a tanárok egy részének nyelvi hiányosságai és módszertani meggyőződése miatt csak részben valósul meg. Az arányokra csak közvetve lehet következtetni olyan adatokból, mint például, hogy az általános iskolákban idegen nyelvet tanító nyelvtanárok 65%-a átképzésben szerezte diplomáját, így más nyelvtanítási hagyományokon nevelkedett, mint amit a piacon elérhető tankönyvek feltételeznek.

A nemzetközi piacra szánt tananyagok hiányosságainak ismeretében és ellensúlyozására, a helyi szükségletek alapos elemzését követően jelent meg a tankélműltban a hazai piacon a *Criss Cross* nevű tankönyvcsalád. A Hueber Verlag kiadótól nem sikerült adatokat szerezni a hazai terjesztésről, de a kezdeményezés hosszú távon hozzájárulhat a magyar diákok és tanáraik igényeihez jobban igazodó nyelvtanítás sikeréhez.

Empirikus adatok is alátámasztják a tananyagok nyelvórai felhasználásával kapcsolatos feltételezéseket. Egy 118 átlagos és hátrányos helyzetű, középiskolai angol órák megfigyelésére és elemzésére támaszkodó tanulmány (Nikolov, 1999 Nikolov M. 1999. Osztálytermi megfigyelés átlagos és hátrányos helyzetű középiskolai angol csoportokban. *Modern Nyelvtanítás*. 5/4: 9–31.) adatai szerint, a tanári beszéd átlagosan egyharmada hangzott el az anyanyelven, de volt olyan szélsőséges példa is, ahol a tanár mindvégig magyarul beszélt, és így biztatta a diákokat, hogy az angolt használják. A vizsgált iskolákban használt tankönyvek között egyetlen hazai kiadású szerepelt, a többi mind jobbra a kommunikatív nyelvtanítás elvein alapuló brit kiadású volt, míg a kiegészítő anyagként használt könyvek között hasonló számban fordultak elő magyar nyelvvizsgára előkészítő, illetve magyar és brit kiadású nyelvtani gyakorló anyagok.

A leggyakrabban alkalmazott feladattípusok sokat elárulnak arról, mit kezdenek a tanárok a tananyagokkal. A legmagasabb arányban előforduló szóbeli feladattípus a frontális osztálymunka keretében zajló kérdés – válasz volt, az írásfeladatok között a tábláról történő másolás vezetett a hiányos szövegek kiegészítésére és a fordítás előtt. Az olvasott szöveg értését fejlesztő feladatok rangsorában a hangos felolvasás szerepelt első helyen, míg a hallott szöveg értésének fejlesztése bizonyult a legelhanyagoltabb nyelvi készségnek.

Végezetül egy olyan tanulmány tankönyvekkel kapcsolatos adatait ismertetem röviden, melyben 94 olyan

19 és 27 év közötti felnőttet kérdeztünk meg nyelvtanulási élményeiről, akik magukat sikertelennek tartják (Nikolov, 2000 Nikolov M. 2000. április. „Sikertelen nyelvtanuló vagyok”: Fiatal felnőttek nyelvtanulási tapasztalatai. Plenáris előadás. X. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus, Székesfehérvár.). A strukturált interjúkban feltárt általános és középiskolai élmények alátámasztják a feltételezéseket, melyek szerint a tanárok többsége a tankönyveket eklektikusan, a hagyományos nyelvtani-fordító módszerrel és az ismétlésekre, drillekre, memorizálásra és nyelvi központú feladatokra épülő eljárásokkal használja. A megkérdezettek csak néhány nyelvkönyvre emlékeztek, többségükben brit kiadású, fényes, színes borítójú és esztétikus kivitelű, illusztrált könyvekre, gyakran csak a borító színe szerint „egy ilyen zöld borítós könyv volt”. A *Streamline*, *Hotline*, *Project English*, *Headway* és *Themen* című kiadványokat említették a legtöbben. Összesen három magyar kiadású tankönyvet idéztek fel: a szerzők neve után Budai, Czobor-Horlai és a főszereplő nyomán Linda került megemlítésre. A régebbi kiadású hazai nyelvkönyveket így jellemezte egyikük: „az a hagyományos, szürke vagy világoskék, régi kommunista tankönyv”. A tankönyvek legelőnyösebb tulajdonságai között a színes kivitel és képanyag, vicces szereplők és „néhány jó szöveg” szerepelt. A negatívumok között az alábbiakat sorolták fel: „tele volt nyelvtannal, amit mindig be kellett magolni”, „dög unalmas”, „csak fordítottuk a szövegeket, megcsináltuk a nyelvtant, aztán annyi”. Ebben a vizsgálatban a tananyagok jellemzőinél jóval fontosabbnak bizonyult, hogy hogyan és mire használták őket a tanórákon és odahaza.

Valószínű, hogy az itt bemutatott adatok és feltételezések nem kizárólag a vizsgált nyelvi csoportokra és egyénekre, hanem általában az idegen nyelvekre és más diákcsoportokra is jellemző trendeket jeleznek. Nem csoda, hogy a közoktatás keretei között folyó nyelvtanulási hatékonyságával kapcsolatban oly sok kérdés merül fel mostanában. Az ezredfordulóra megvalósult sok nyelvtanár álma: szabadon választhat a minden igényt kielégítő tananyagcsomagok világszínvonalú, tarka választékából. Most a tanárokon a sor, hogy diákjaik igényeinek és szükségleteinek a legmegfelelőbbet válasszák ki, és azt nap mint nap, változatosan, hatékonyan, a tanulók igényeinek megfelelően kiegészítve, következetesen alkalmazzák.

Nikolov Marianne

NYELVIRTÁS AZ OKTATÁSBAN

Meghökkenítő címében a finn szerzőnő már előre jelzi, hogy nemcsak új szempontokat, de elevenen jelenlévő kételyeket és kétségbejuttató tényeket egyaránt érint könyve a(z idegen) nyelvtanulás ürügyén. Mert általában hajlamosak vagyunk azt gondolni, hogy az idegen- és főként a világnyelvek oktatásának, tanulásának és használatának csupán nyereséges oldala van, és fel sem merül, hogy árnyoldalait is átgondoljuk: Tove Skutnabb-Kangas könyve azoknak a pro-kkal szembenálló kontra-knak a vizsgálatára, összegzésére és közéletére vállalkozott, amelyek teljesen más megvilágításba helyezhetik a nyelvtanulástól vallott – és egyáltalán gondolkodási sémáinkban megjelenő – eddigi közkeletű felfogásokat.

A könyv elején egyértelműen fogalmazódik meg a tézis, mely szerint nyelvtanítás (linguistic genocide / linguisticide) vagy nyelvyilkolás (language murder) történik szinte mindenhol – és szinte észrevétlenül – az egész világon, amennyiben a kis nyelvek eltűnésének egyre gyorsuló ütemét figyelhetjük meg. Ez a probléma azonban nem önmagában álló jelenség, hanem behelyeződik egy tágabb összefüggésbe: a könyv globalizációval kapcsolatos problémák egyikeként vizsgálja, és a változatosság (diversity) kontra uniformizálás kérdéskörén belül bontja ki a nyelvtanítás összefüggésrendszerét. Az egynyelvűség redukcionizmusával, butaságával és naivitásával (238.o.) szemben a változatosság, a különféleség és a sokszínűség (diversity) álláspontját fogalmazza meg. Argumentációs bázisát arra építi, hogy a változatosság és különféleség nem csupán és egyoldalúan a nyelvek természetes állapota és igénye, hanem szoros összefüggésben van a biológiai és a kulturális változatossággal / sokféleséggel is (biological diversity, cultural diversity), s ilyen módon magával a nyelvet beszélők, tehát minden egyes ember sorsával és jövőjével is. Tény, hogy a globalizáció előretörésével a kisebbségi nyelvet beszélők minden országban hátrányt szenvednek, akár megtervezett oktatáspolitikai, akár véletlenszerűen bekövetkezett oktatási változások következtében.

Az a fordulat, mely a 20. században a tudás és az információ birtoklását tette meg a hatalmi pozíció(k) alapjául, azokról az intézményekről is – főleg az iskolákról – a szerepét és funkcióját is megváltoztatta, amelyek ezt a tudást közvetítik. Az oktatási rendszerek és az iskolák strukturájának folyamatos változtatása éppen ennek a tudásnak a leghatékonyabb átadása miatt történik. Nyilvánvalóan a legerkényesebben működő oktatási rendszerek biztosítják tanulóiknak a későbbi sikeres pályára lépést, eredményes életstratégiák elsajátítását és alkalmazását. Ismerjük azt a hermeneutikai felismerést, mely megfogalmazza, hogy a „megértett